

ΠΑΝΔΩΡΑ.

1 ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΥ, 1865.

ΤΟΜΟΣ ΙΕ΄.

ΦΥΛΛΑΔΙΟΝ 357.

Ο ΣΩΚΡΑΤΙΣΜΟΣ ΚΑΙ Ο ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΣΜΟΣ,

ὑπὸ
Θ. ΚΑΡΟΥΣΟΥ.

(Συνέχεια καὶ τέλος. Ἴδε φυλλάδ. 356.)

Ἀφοῦ λοιπὸν παραλλήλιστας τὴν Σωκρατικὴν φιλοσοφίαν καὶ τὴν χριστιανικὴν θρησκευτικὴν εὐρομένην κοινούς τινες οὐσιώδεις προσδιορισμοὺς, ἐν οἷς πρὸς ἀλλήλους συνάδουσι καὶ συσχετίζονται, ἐναπολείπεται ἡμῖν ἤδη ὅπως μεταβαίνοντες καὶ εἰς τὸ δεύτερον μέρος τῆς πραγματείας μας καὶ ἀντιπαρθέτοντες πρὸς ἀλλήλους καὶ αὐτοὺς τοὺς δύο μεγάλους καθιδρυτὰς αὐτῶν ἀνιχνεύσωμεν, ἂν εἰς τὸ στάδιον τῆς ἐνεργείας ἑκτέρου ἀπαντῶνται κοινὰ τινα σημεῖα ἐπαφῆς, ἂν ὁ πρακτικὸς βίος τοῦ Σωκράτους καὶ τοῦ Ἰησοῦ, ἀνθρωπίνως θεωρουμένου, περιστατικὰ τινα ἔστωσαν καὶ ἐπουσιώδη παρεμφέροντα ἀναλογίαν χαρακτήρων, φρονημάτων καὶ προθέσεων.

Καὶ τῶντι οἱ δύο οὗτοι φωταυγεῖς ἀστέρες, ὁ μὲν τῆς φιλοσοφίας, ὁ δὲ τῆς θρησκευτικότητος, καὶ τοὶ προεκκινῶντες ἐν τῷ μέσῳ τοῦ κόσμου ἑκάτερος εἰς τὸ εἶδος τοῦ ὧς οἱ ἀναχωροῦνται τῆς ἀνθρωπότητος, δὲν ἐπαγγέλλονται ὅμως ὅτι εἶναι διδάσκα-

λοι, δὲν ἀνοίγουσιν σχολὰς (4). Ὁ Σωκράτης δι' ὅλης τῆς ἡμέρας παρήρσιον διηλεγόμενος πρὸς πάντας, ὅχι μόνον οὐδέποτε ἐλάμβανε μισθόν, ἀλλὰ καὶ οὐδεμίαν ἐποιεῖτο διάκρισιν προσώπων, οὐδὲ ἀπέκλειε τινὰ τῆς συνομιλίας του. Συνδιελέγετο πρὸς πολιτικούς, σοφιστὰς, στρατιωτικούς, τεχνίτας, πρὸς πτωχοὺς καὶ πλουσίους, νέους καὶ γέροντας. Εἶναι γνωστὴ ἡ φιλία του μετὰ τῆς Ἀσπασίας καὶ ὁ διάλογος μετὰ Θεοδότου τῆς ἑταίρας. Ὀλίγοι δὲ τινες κατ' ἐξουχὴν ἠδυνόμενοι εἰς τὴν ἀκρόασιν τῶν λόγων του ἠκολούθουν αὐτῷ τακτικῶς, οἷς τινες ὅμως οὐδέποτε ἀπεκάλεϊ μαθητὰς, ἀλλ' ἑταίρους, συνήθεις ἐπιθυμητὰς, συνόντας. Οὕτω καὶ ὁ Ἰησοῦς ἀπευθύνει τὸ κήρυγμά του ἀνεξαιρέτως εἰς πάντας, εἰς τοὺς Γραμματεῖς καὶ Φαρισαίους, εἰς τοὺς Ἰουδαίους καὶ ἔθνικοὺς, εἰς τοὺς νομοδιδασκάλους καὶ τὸν δόγλον. Μεταξὺ δὲ τῶν ἀκροατῶν του ἀπετέλουεν στενώτερον κύκλον οἱ δώδεκα ἐκεῖνοι ἐκλεκτοὶ ἀπόστολοι, οἵτινες ὁσήμερον ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον μετ' αὐτοῦ προσεταιριζόμενοι ἐμυσταγωγούοντο βαθύτερον εἰς τὰ ἀπόκρυφα τοῦ πνεύματός του, οἷς

(4) Πλ. Ἀπολ. Σωκρ. Ἐγὼ δὲ διδάσκαλος μὲν οὐδεὶς πώποτε ἐγενόμην. — Εὐαγ. κατὰ Ματθ. ΙΘ'. 16. 17. Διδάσκαλε ἀγαθὲ, τί ἀγαθὸν ποιήσω ἵνα ἔγω ζῶν αἰῶνον; Ὁ δὲ εἶπεν αὐτῷ, τί με λέγεις ἀγαθόν; οὐδεὶς ἀγαθός· εἰμὲν εἰς ὁ Θεός.

ἰπικάλει κυρίως φίλους του. Ὑμεῖς φίλοι μου ἐπιεί, λέγει, εἰς ποιῆτε ὅσα ἐγὼ ἐπέλλομαι ὑμῖν (κατὰ Ἰωάν. 1Ε'. 44) ἵνα δὲ ἐκτιμήσωμεν τὴν πρὸς τὴν Μαρίαν, τὴν ἀδελφὴν τοῦ Λαζάρου, οἰκειότητα τοῦ Ἰησοῦ, ἀρκεῖ ν' ἀναλογισθῶμεν τὴν παθητικωτάτην ἐκείνην σκηνὴν, καθ' ἣν βεβρυθυμῶσα καὶ κλαίουσα διὰ τὸν θάνατον τοῦ ἀδελφοῦ τῆς, ἅμα ὡς πληροφορεῖται περὶ τῆς τοῦ Ἰησοῦ προσελύσεως, τρέχει πρὸς αὐτὸν καὶ δὲν τὸν καθικετεύει, ὡς ὀλίγω πρότερον ἢ ἀδελφῆ τῆς Μάρθα, ἀλλὰ πεσοῦσα εἰς τοὺς πόδας του, Κύριε, λέγει αὐτῷ, εἰ ἦς ὧδε, οὐκ ἂν ἀπέθανέ μου ὁ ἀδελφός (αὐτ. 1Α'. 32). Οὐδὲ δύναται νὰ ἐπιπροσθέσῃ ἄλλο τι πλέον, διότι οἱ θρῆνοι διακόπτουσι τοὺς λόγους τῆς, καὶ διότι ἔχει φυσικὸν ἰδίωμα νὰ ἴστανται σιγηλὴ ἐνώπιον τοῦ Κυρίου, ἀφοσιούμενη πρὸς αὐτὸν μετὰ σεβασμοῦ καὶ ἀγάπης. Καὶ πάλιν, ὡς ὁ Σωκράτης συνδιαλεγόμενος μετὰ τῆς ἐταίρας Θεοδότης καὶ ἐξηγῶν εἰς αὐτὴν τὴν μέθοδον καὶ τὰ μέσα, δι' ὧν πρέπει νὰ σαγηνεύῃ τοὺς ἀνδρας εἰς τὰ δίκτυά τῆς, οὐδὲν ἄλλο τέλος προτίθεται εἰμὴ ὅπως οἰανδήποτε πράξιν ὑποπίπτουσιν εἰς τὴν παρτήρησίν του ἀνάγῃ εἰς τὴν γενικὴν αὐτῆς ἐννοίαν, καὶ ἐφ' οἴουδήποτε ἀντικειμένου ἐφαρμόξῃ τὴν διαλεκτικὴν του δύναμιν, διότι αὕτη εἶναι ἡ ἀποστολὴ του, ἡ τάξις εἰς τὴν παρὰ τοῦ Θεοῦ προωρίσθη, οὕτω καὶ ὁ Ἰησοῦς ὅλως ἐμφορούμενος ὑπὸ τοῦ ὕψους τῶν θρησκευτικῶν ἰδεῶν ἐν τῇ συνδιαλέξει του μετὰ τῆς ἐπιληψίμου τοῖς ἥθεσι Σαμαρείτιδος, ἀντὶ νὰ νουθετήσῃ αὐτὴν καὶ νὰ τὴν προτρέψῃ εἰς τὴν χρηστοθήθειαν, ἀποκαλύπτει αὐτῇ τὰς βαθυτάτας ἐκείνης θρησκευτικῆς ἐννοίας. Καὶ ὁ λόγος εἶναι προφανής· διότι ἀμφότεροι τείνοντες εἰς τὴν κυρίαν ἀποστολὴν των καὶ εἰς ταύτην ὁλοσχερῶς ἐκδοτοὶ ὄντες, προτιμῶσι τὴν ἐκπλήρωσιν ταύτης ἀντὶ παντὸς ἐτέρου σκοποῦ, ἀντὶ πάσης ἐτέρας ἐνεργείας καὶ πράξεως.

Εἶναι δὲ οὐχ ἥττον ἀξιοσπούδαστον, διὰ τὴν οὐδέτερον τούτων ἐνέκρινε νὰ καταθέσῃ ἐν συγγράμμασι τὰς διδασκαλίαις του. Τὸ γεγονὸς τοῦτο δὲν πρέπει νὰ ἐκληφθῇ ὡς τυχαῖον καὶ συμβαματικόν, ἀλλὰ πρόκειται νὰ ἐννοηθῇ κατὰ τὸ ἀληθὲς αὐτοῦ σημαινόμενον. Πρὸς ὀρθὴν δὲ ἐξήγησιν τοῦ γεγονότος τούτου μᾶς χειραγωγεῖ ἡ περὶ τῆς φύσεως τῆς γραφῆς Πλατωνικὴ θεωρία. Ὁ Πλάτων ἐν τῷ Φαίδρῳ ἐξετάζων τὸ ζήτημα, ἀν ἡ ἐπίνοια τῆς γραφικῆς τέχνης ἦναι βλαβερὰ ἢ ὠφέλιμος, ἀναίρει τὴν περὶ ταύτης ἐπικρατούσαν τῶν ἀνθρώπων ὑπόληψιν, δοξαζόντων ὅτι ἐπενοήθη ὡς βοήθημα τῆς μνήμης καὶ τῆς ἐπιστήμης· « διότι ἡ γραφὴ, λέγει, παρέχει λήθην ἐν ταῖς ψυχαῖς τῶν ἀνθρώπων, ἐφ' ὅσον ἀμελοῦσι τὴν τῆς μνήμης ἐξάσκησιν· διότι ἐμπιστευόμενοι εἰς τὴν γραφὴν δὲν ἀνακαλοῦσι τὰ μαθή-

ματα αὐτοὶ ἐν ἑαυτοῖς ἐξ ἰδίας των ἐνεργείας, ἀλλὰ βοηθούμενοι ὑπὸ ἀλλοτρίων τύπων. Ἐκ τούτου δὲ τούτου ἡ γραφὴ πορίζει εἰς τοὺς μαθητὰς νομηνικὰς ἀλλ' οὐχὶ πραγματικὰς γνώσεις· διότι ἀναγινώσκοντες πολλὰ ἀνευ προφορικῆς τοῦ διδασκάλου ἀναπτύξεως, δοκοῦσι πολυμαθεῖς, ἐνῶ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον εἶναι οὐσιωδῶς ἀμαθεῖς. Καὶ βέβαια, ὅστις στοχάζεται νὰ καταλίπη εἰς συγγραμματα τέχνην τινὰ, ἢ ὅστις τὴν μαθητὴν διὰ τῆς ἀναγνώσεως αὐτῶν ἐπ' ἐλπίδι ὅτι ἐκ τῶν συγγραμμάτων θέλει προκύβει σαφές τι καὶ βέβαιον, εἶναι πολλὰ εὐήθης· διότι ἡ γραφὴ ἔχει τι ἄτοπον καὶ κατὰ τοῦτο ὁμοιάζει μὲ τὴν ζωγραφίαν· ἐπειδὴ καθὼς τὰ ἔργα ταύτης ἴστανται μὲν ὡς ζῶντα, ἐὰν ὅμως τὰ ἐρωτήσῃς τι, σιγῶσι μετὰ πολλῆς σεμνότητος, οὕτω καὶ τὰ συγγράμματα· νηπιζεις ὅτι αὐτὰ λέγουσί τι ὡς νοοῦντα· ἀλλ' ἐὰν προθυμούμενος νὰ λάβῃς ἐξ αὐτῶν πληροφορίας τὰ ἐρωτήσῃς τι περὶ ὧν διαλαμβάνουσι, σοὶ ἀποκρίνονται πάντοτε ἐν καὶ τὸ αὐτό. Ὁ λόγος ὅταν ἀπὸ τῆς γραφῆς κυλιέται ἀδιακρίτως καὶ εἰς τοὺς εἰδήμονας καὶ εἰς τοὺς ἀμαθεῖς, καὶ δὲν ἤξεύρει εἰς τίνας πρέπει ν' ἀπευθύνηται καὶ εἰς τίνας ὄχι. Ἐὰν δὲ κατακριθῇ ὡς ἡμαρτημένος καὶ ὕβρισθῇ ἀδίκως, ἔχει πάντοτε ἀνάγκη τῆς βοηθείας τοῦ πατρὸς του· διότι αὐτὸς καθ' ἑαυτὸν δὲν δύναται οὔτε ν' ἀντιστῇ εἰς τὸν ἀντίπαλον οὔτε νὰ βοηθήσῃ ἑαυτὸν. Ἀπειναντίας δὲ ὁ ζῶν ἐκεῖνος καὶ ἐμψυχος λόγος τοῦ εἰδήμονος, οὐ τινος ὁ γραπτὸς δύναται ὀρθῶς νὰ ἐνομασθῇ φάσμα καὶ ἀπεικόνισμα, ὅστις ἐγχαράσσεται μετ' ἐπιστήμης ἐν τῇ ψυχῇ τοῦ μαθητῆτος, δύναται νὰ ὑπερασπίζῃ αὐτὸς ἑαυτὸν καὶ γινώσκει πρὸς τίνας πρέπει νὰ λαλῇ καὶ πρὸς τίνας νὰ σιωπῇ. »

Ἐκ τῆς προταχθείσης λοιπὸν ταύτης θεωρίας εὐκόλως ἐννοεῖται διὰ τὴν οἱ δαιμόνιοι νόες, οἵτινες συναισθάνονται ἑαυτοὺς προωρισμένους ν' ἀναδειχθῶσιν οἱ προκινηταὶ καὶ οἱ πρόδρομοι μεγάλης τινὸς διανοητικῆς ἐπαναστάσεως, ν' ἀνοίξωσι νέαν ἐδὸν πολιτισμοῦ εἰς τὴν ἀνθρωπότητα, εὕρισκοντες συνήθως ἐπαχθῆ τινὰ περιορισμὸν καὶ κώλυμα εἰς τὴν ἐλευθέραν πτήσιν τῶν ἰδεῶν των, ἀναγκαζόμενοι νὰ ἐγκλείωσιν αὐτὰς ἐντὸς ξηρῶν τινῶν καὶ ἀμεταβλήτων τύπων παριστανομένων διὰ τοῦ νεκροῦ γραμματος. Ἴδου διὰ τὴν οἱ ἐγκυμονοῦντες ἐν ἑαυτοῖς οὐσιωδῆ τινὰ ἀλήθειαν, ἐπιδεχομένην ἀμετρον ἀνάπτουξιν, ἀδυνατοῦσι πολλάκις νὰ ἐναποθέσωσι τὴν ἀρχὴν τῆς ζωῆς καὶ τῆς κινήσεως εἰς τὸ ἄπνον καὶ ἀδρανὲς γράμμα, ὅπερ ἀναστέλλει τὴν ἐλευθέραν τῆς ψυχῆς ἐνεργεῖαν. Ἴδου διὰ τὴν καὶ ὁ Σωκράτης καὶ ὁ Ἰησοῦς ἀπεποιήθησαν νὰ μεταδώσωσιν εἰς τὰς ἐπερχομένης γενεὰς τὴν διδασκαλίαν των ὑπὸ τῆς

ρικὴν μορφήν. Ὁ σπύρος τῶν μεγάλων φιλοσοφικῶν καὶ θρησκευτικῶν ἀληθειῶν ὤφειλεν ἔχει νὰ μεταδουθῆ ὑπὸ ἀντλοϊώτους τινὰς καὶ οὕτως εἶπεν πεπεγυῖταις τύπους, ἀλλὰ περὶ ἐπὶ τὴν γῆν τὴν καλλὴν νὰ δώσῃ καρπὸν ἑκατοντπλασίονα. Ὅθεν βλέπομεν ὅτι, καθὼς ἡ Σωκρατικὴ ἀρχὴ καὶ Μέθοδος, ἐπιδράσασα ἐπὶ τῆς ἀνθρωπίνης διανοίας, διήνοιξεν εὐρὸν στάδιον εἰς τοσαύτας φιλοσοφικὰς σχολὰς, εἰς τοσαύτα συστήματα, οὕτω καὶ ἡ Εὐαγγελικὴ διδασκαλία, ἀναπλάσασα τὸ αἴσθημα καὶ τὴν καρδίαν, ἐθῆλκε διὰ τοῦ θρησκευτικοῦ τῆς γάλακτος τοσούτους μύστας τῶν θείων δογμάτων καὶ στερικῆς τῆς πίστεως. Τὴν Σωκρατικὴν λοιπὴν φιλοσοφίαν καὶ τὸ χριστιανικὸν θρησκευμα, οὐχὶ διὰ τῆς δουλικῆς ὑποταγῆς εἰς τὸ νεκρὸν γράμμα, ἀλλὰ διὰ τῆς ἐλευθέρως πνευματικῆς ἐνεργητικότητος τὰς προσωπειώθησαν οἱ ὑπαδού τῶν, τὰς ἀνέπτυξαν καὶ τὰς συμπλήρωσαν περιθάλλοντες καὶ καλλιεργοῦντες τὰ ἐν αὐταῖς ἐγκείμενα σπέρματα. Ὅτι δὲ τοιοῦτον σκοπὸν προὔτιθετο καὶ ὁ Ἰησοῦς κηρύττων διὰ ζώσης φωνῆς τὸ Εὐαγγέλιόν του, γίνεται ἔτι καταφανέστερον καὶ ἐκ τῶν θεμελιωδῶν ἀρχῶν τῆς διδασκαλῆς Μεθόδου του. Καὶ τῶντι ὅτε διαρρήδη ἀποφκίνεται, ὅτι τὸ πνεῦμά ἐστι τὸ ζωοποιῶν, ἡ σὰρξ οὐκ ὤφειλε ὁδὴν τὰ ρήματα ἃ ἐγὼ λαλῶ ὑμῖν πνεῦμά ἐστι καὶ ζωὴ ἐστίν (Εὐαγγ. κατὰ Ἰωαν. 5'. 63) ὅτε ἐντόνως ἀποκρούει τοὺς ἔρποντας περὶ τὰ ἐξωτερικὰ σημεῖα καὶ μὴ ὑψουμένους εἰς τὸ πνεῦμα, ἐπόμμενον ἤτο ν' ἀποφεύγῃ καὶ διὰ τὸ μέλλον τὴν γραφὴν καὶ πᾶσαν ἄλλην παραπλησίαν ἀφορμὴν, ἐνδεχομένην νὰ φέρῃ ὡς ἀποτέλεσμα τὴν ἀποθέωσιν τῆς ἐξωτερικῆς μορφῆς καὶ τῶν γραπτῶν κανόνων, ἐπὶ βλάβῃ αὐτοῦ τοῦ οὐσιώδους ἐμπεριεχομένου καὶ τῆς ζώσης ἐνοιῆς τοῦ διδάγματος.

Ἄλλ' οὐδαμοῦ ἄλλοθι καθίσταται ἐπισυθητοτέρα ἢ συνάξεια καὶ προσέγγισις τῶν δύο τούτων μεγάλων προσωποικότητων ἢ κατὰ τὴν ἐξοδὸν αὐτῶν ἐκ τούτου τοῦ βίου ἢ κατὰ τὰς τελευταίας σκηνὰς τῆς ἐν τούτῳ τῷ κόσμῳ εἰδικῆς ἑκατέρου διαδραματίσεως. Τὴν σχέσιν ταύτην τῆς ὁμοιότητος κατανοήσας καὶ ἐκ τῶν ἀρχαιοτάτων Ἑκκλησιαστικῶν συγγραφέων ὁ Ἰουστίνος, τὴν ἐκφέρει ἐν τῷ μέσῳ (Ἀπολ. Α'. 5) ὅπως ἀνασκευάσῃ τοὺς ἰσχυρισμοὺς τῶν ἐθνικῶν, ἐνειδιζόντων τοὺς χριστιανούς ὡς ἀθέους. « Οἱ κακοὶ, λέγει, δαίμονες οἱ ἀνέκαθεν ἐμφανισθέντες ἐξήπάτησαν τοὺς ἀνθρώπους, καὶ τοσοῦτον τρόπον αὐτοῖς ἐνεποίησαν, ὥστε οὗτοι ἀγνοοῦντες αὐτοὺς τοὺς ἀπεκάλεσαν θεούς. Ὅτε δὲ ὁ Σωκράτης ἔγνω τὴν ἀλήθειαν καὶ ἐπεχείρησε νὰ τὴν φέρῃ εἰς φῶς, ἵνα ἀπυσπᾶσῃ τοὺς ἀνθρώπους ἀπὸ τῶν δαιμόνων, οὗτοι χρώμενοι ὡς ὄργανα κακοῦ ἀνθρώπου κατώρθωσαν νὰ τὸν θανατώσωσιν ὡς

» ἀθεον, διότι ἐζήτει νὰ εἰσαγάγῃ καινοὺς θεούς. Τοῦ αὐτοῦ δὲ τοῦτο διαπράττουσι νῦν καὶ κατ' ἡμῶν τῶν χριστιανῶν διότι ἡ δοξασία ἔτι οἱ δαίμονες εἶναι θεοὶ, ἔχει μόνον παρὰ τοῖς Ἕλλησιν ἐξηλέγηται ψευδῆς ὑπὸ τοῦ λόγου διὰ τοῦ Σωκράτους, ἀλλὰ καὶ παρὰ τοῖς Βαβυλῶσις ὑπ' αὐτοῦ τοῦ λόγου, ὅστις ἔλαβε μορφήν ἐνεσκαρώθη καὶ ὠνομάσθη Ἰησοῦς Χριστός ».

Ἐκ τῶν σχέψεων τούτων τοῦ Ἰουστίνου καὶ ἡμεῖς ἔρμώμενοι παρατηροῦμεν, ὅτι δύο εἶναι τὰ ἄρθρα τῆς κατὰ τοῦ Σωκράτους κατηγορίας. Πρῶτον ὅτι εἰσάγει καινὰ δαιμόνια, καὶ δεύτερον ὅτι διαφθείρει τοὺς νέους. Ἴνα δὲ κρίνωμεν ἀπροκαταλήπτως περὶ τῆς ἀληθείας ἢ τοῦ ψεύδους τῆς κατηγορίας ταύτης, ἀνάγκη νὰ ἐξετάσωμεν τὸν Σωκράτη ὑπὸ διπλῆν ἄποψιν, νὰ τὸν θεωρήσωμεν ὡς φιλόσοφον, ὡς ἐκπροσωποῦντα νέαν τινὰ ἀλήθειαν, καθολικὴν τινὰ χρείαν τῆς ἀνθρωπότητος, καὶ ὡς πολίτην Ἀθηναῖον, ὡς σχετιζόμενον πρὸς τὸ πνεῦμα τῆς Ἀθηναϊκῆς πολιτείας· διότι, κατὰ τὴν βαθύνουσαν θεωρίαν τοῦ Ἐγγέλου, ὁ Σωκράτης διὰ τῆς ἀρχῆς ἦν διατυπώσας προεκήρυττεν, ὅτι οὐδὲν τι ὀφείλει ὁ ἄνθρωπος νὰ παραδέχεται, εἰὰν μὴ τὸ ὑποβάλλῃ προηγουμένως ὑπὸ τὴν βᾶσανον τῆς ἐρένης καὶ τῆς γνώσεως, διὰ τῆς προτροπῆς αὐτοῦ καὶ ἀπαιτήσεως, ὅτι ὁ ἐπιχειρῶν τινὰ πράξιν ὀφείλει ν' ἀρύηται τὴν ἀπόφασίν του οὐχὶ ἐκ τινος ἐξωτερικοῦ κύρους, ἀλλ' ἐκ τῆς ἰδίας αὐτοῦ πείρας καὶ αὐτοσυνειδησίας, περιήλθεν εἰς σύγκρουσιν πρὸς τὸ πνεῦμα τῶν Ἀθηναίων καὶ πρὸς τὸ ἀπόλυτον κῦρος τῶν ἐθίμων, τῶν θεσμοθεσιῶν καὶ τῆς θρησκευτικῆς τῶν πίστεως, ἐπομένως δὲ εἰς τὴν σύγκρουσιν ταύτην ἐμελλε νὰ ὑποκύψῃ. Ὅτι ὁ Σωκράτης, πιστεύων εἰς τὸ δαιμόνιον του, παρεδέχτο θεῖαν τινὰ δύναμιν καὶ δὲν ἦτον ἀθεος, τοῦτο ἀποδεικνύουσι πληρέστατα οἱ ὑπὲρ τοῦ διδασκάλου τῶν ἀπολογοῦμενοι, Ξενοφῶν καὶ Πλάτων' ἀλλ' ὅτι καὶ παρεδέχτο τοὺς αὐτοὺς θεούς, οὓς ἡ πόλις ἐπίστευε, τοῦτο κατ' οὐδένα τρόπον οὔτε ἐκ τῆς ἰδίας αὐτοῦ διδασκαλίας, οὔτε ἐκ τῆς ἀπολογίας ἐκείνων ἐξάγεται. Ἐπόμμενον λοιπὸν ἦτο νὰ ἐνοχοποιηθῆ ἡ φιλοσοφικὴ του ἀρχὴ ὡς ἀνατρέπουσα τὴν Ἑλληνικὴν θρησκείαν καὶ ὡς ὑποσκελιζούσα τὰς ἀρχαίας θεότητας. Ἐπόμμενον ἦτον ὁ δῆμος τῶν Ἀθηναίων, διὰ τῆς ἐμφύτου ζήυδερκείας του, διὰ τοῦ διορατικοῦ του προαισθήματος, νὰ ὑποπτευθῆ τὸ Σωκρατικὸν δαιμόνιον ὡς ἀντιφάσκον πρὸς τὴν ἐκ παραδόσεως πίστιν του, πρὸς τὸ πάτριον θρησκευμα ὥστε ὁ νεωτερισμὸς οὗτος τοῦ Σωκράτους, μὴ παραδεχομένου ἀνεξετάστως μήτε τὰ ἔθιμα μήτε τοὺς θεσμούς τῆς πατρίδος του, τὸν ἐνοχοποιεῖ ἀπέναντι τῆς οὐσίας τῆς Ἑλληνικῆς πολιτείας, ἥτις ἀπῆται πλήρη ὑποταγὴν καὶ ὑπόκλισιν; οὐδὲ ἐπέτρεπεν εἰς

τὸ ἄτομον καὶ τὸν ἐλάχιστον διστηκτὸν ἢ ἀντίδρα-
 σιν. Αἱ αὐταὶ δὲ αὐταὶ σκέψεις ἰσχύουσι καὶ περὶ
 τοῦ δευτέρου ἄρθρου τῆς κατ' αὐτοῦ προσχθείσης
 κατηγορίας, ὅτι διέρθειρε τοὺς νέους διὰ τῶν ὀλε-
 θριῶν διδασκαλιῶν του· διότι διεγείρων αὐτοῖς τὸ
 αἴσθημα τῆς ὑποκειμενικῆς ἐλευθερίας καὶ ἀκονίζων
 τὴν διάνοιάν των διὰ τῆς διαλεκτικῆς Μεθόδου, ἀν-
 ἐπτυσσεν εἰς αὐτοὺς τὴν ἀνάγκην τοῦ νὰ θεωρῶσι
 τὸν διανοητικὸν ἔλεγχον καὶ ἐξέτασιν ὡς τὸ μόνον
 μέσον τοῦ διαφωτίσειν τὰς ἀνεξελέγκτους ἑκείνας
 δοξασίας καὶ πεποιθήσεις, κίτινες ἐξελαμβάνοντο ὡς
 ὁμολογούμεναι καὶ ἔγκυροι ἀληθείαι. Ἐξασκῶν δὲ
 τοὺς μαθητὰς του εἰς τὴν διαλεκτικὴν ταύτην ἀ-
 νάλυσιν, προπαρασκεύαζεν αὐτοὺς διὰ τῆς προκα-
 τερτικῆς ταύτης καθάρσεως, ὅπως καταστήσωσιν
 εἰς θετικὰ καὶ γόνιμα συμπέρασμα· ἀλλ' εἶναι
 φανερόν ὅτι ἡ Μέθοδος αὕτη συνέτεινεν ἐνταυτῷ ὅ-
 πως ἐξασθενίσει τὸ πνεῦμα τῶν καθεστώτων, καὶ ὑ-
 ποσκάπτῃ ἐκ βάθρων τὸ σύστημα τῶν πολιτικῶν
 καὶ θρησκευτικῶν θεσμοθεσιῶν, αἵτινες ἤρειδοντο
 ἐπὶ τοῦ κύρους καὶ τῆς παραδόσεως. Ὁ Σωκράτης
 λοιπὸν, ὡς ὁ μεγαλύτερος νοῦς τῆς ἐποχῆς του,
 ἴσταται ὡς τὸ μεθόριον μεταξὺ τοῦ παρελθόντος καὶ
 τοῦ μέλλοντος· διότι ἐνθ' διὰ τῆς ὑπ' αὐτοῦ προ-
 κερυχθείσης νέας ἀρχῆς ἐξήτησε σημαντικωτάτην
 ἐπιβίωσιν ἐπὶ τῆς ὅλης ἀναπτύξεως τῶν ἐπομένων
 ἐποχῶν, καὶ κατὰ τοῦτο δύναται νὰ χαρακτηρισθῇ
 ὡς ὁ εὐεργέτης τῆς ἀνθρωπότητος, διὰ τῆς αὐτῆς
 ταύτης ἀρχῆς εὐρέθη εἰς διχοστασίαν καὶ ἀντίθεσιν
 πρὸς τὸν κοινωνικὸν καὶ πολιτικὸν βίον τοῦ λαοῦ του,
 δι' ἣν ἐπόμενον ἦτο νὰ μισθῆ, νὰ κατηγορηθῇ καὶ
 ἐπὶ τέλος νὰ γένη θύμα τῆς κοινῆς καταδρομῆς
 καὶ ἀγανακτήσεως. « Ὁ Σωκράτης, λέγει ὁ Ἐγγελος
 » (Ἱστορ. τῆς Φιλ. Τόμ. 2.), παρεβίασε τὸ πνεῦμα,
 » τὸν ἠθικὸν βίον τοῦ λαοῦ του, καὶ ἡ παραδοσία
 » αὐτῆ ἐτιμωρήθη. Ἀλλ' ὁ Σωκράτης εἶναι οὐχ ἦ-
 » τον ὁ Ἥρω, ὅστις ἔχει ὑπὲρ ἐκτουτοῦ τὸ δίκαιον,
 » τὸ ἀπόλυτον δίκαιον τοῦ ἐφ' ἐκτουτῷ πεποιθότος
 » πνεύματος, τῆς οἰκοθεν προσδιοριζομένης συνει-
 » δήσεως. Ἐπειδὴ λοιπὸν ἡ νέα αὕτη ἀρχή (ἡ τῆς
 » ὑποκειμενικῆς σκέψεως, ἣν ἡ ἀρχὴ τοῦ Ἑλληνικοῦ
 » κόσμου οὐδέπω ἠδύνατο νὰ βραστάσῃ) συνεκρού-
 » σθη πρὸς τὸ πνεῦμα τοῦ λαοῦ, πρὸς τὸ ἐπικρα-
 » τῶν αἴσθημα, ὡφειλεν ἐπομένως ν' ἀναρῆ αὕτη
 » ἡ ἀνεργεῖα· ἀλλὰ διὰ τῆς ποινῆς ἐμπεδενίσθη
 » μόνον τὸ ἄτομον, καὶ οὐχὶ ἡ ἀρχή. Τὸ πνεῦμα
 » τοῦ Ἀθηναϊκοῦ δήμου δὲν ἀνωρθώθη μετὰ τὴν πα-
 » ράστασιν, μετὰ τὴν ἄρσιν τοῦ ἀτόμου. Ἡ ἀκατά-
 » ληλος μορφή τῆς ἀτομικότητος ἀποβάλλεται καὶ
 » μετὰ τὸν βίον καθὸ ποινή. Ἀλλ' ἡ ἀρχὴ θέλει
 » μετὰ ταῦτα ἀνωψωθῆ ὑπὸ τὸ ἀληθὲς αὐτῆς σχῆμα.
 » Καὶ τὸ ἀληθὲς σχῆμα τῆς ἀρχῆς ταύτης εἶναι τὸ

» γενικὸν ὡς κατόπιν ἐξεδηλώθη· τὸ ἄδικον ἦτο
 » ὅτι ἡ ἀρχὴ ἐξεδηλώθη τὸ πρῶτον ὡς κτήμα ἐνὸς
 » ἀτόμου. Τὸ ἀληθὲς τῆς ἀρχῆς συνίσταται εἰς τὸ
 » νὰ ἐκδηλοῦται ὡς μορφή τοῦ κοσμικοῦ πνεύμα-
 » τος, ὡς τι γενικόν. Τὸν Σωκράτη δὲν δύναται νὰ
 » ἐννοήσῃ καθὸ τοιοῦτον ἡ ἐποχὴ του, ἀλλ' ἡ ἐ-
 » περχομένη γενεά, ἐφ' ὅσον αὕτη ἴσταται ὑπερῶν
 » ἀμφοτέρων. »

Ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν σχέσιν ταύτην πόσον ἀξιο-
 παρατήρητος ἀναλογία ὑφίσταται μεταξὺ τοῦ Σω-
 κράτους καὶ τοῦ Ἰησοῦ. Ὁ Ἰησοῦς κατηγορεῖται οὐ-
 σιωδῶς ὅτι ἀλλοίωσε τὰ ἔθνη ἃ παρέδωκε Μωϋσῆς
 (Πράξ. Ἀποστ. 5'. 14)· τοῦτο δὲ ὑπεμφάνεται
 προσέτι καὶ διὰ τῆς καταθέσεως τῶν δύο ψευδομυρ-
 τύρων, οἵτινες προσελθόντες (Εὐαγ. κατὰ Ματ. 5'.
 61) εἶπον· οὗτος ἔφη· δύναμαι καταλύσαι τὸν ναὸν
 τοῦ θεοῦ καὶ διὰ τριῶν ἡμερῶν οἰκοδομησάμενος αὐ-
 τόν· ἔτι δὲ καὶ διὰ τῆς ῥήσεως ταύτης, τοῦ ἱεροῦ
 μεῖζόν ἐστιν ὡδε (Ματ. 16'. 6)· ἔνθα κερακλιωδῶς
 ἐμπεριέχεται ἡ θέσις τοῦ χριστιανισμοῦ πρὸς τὸν
 ἰουδαϊσμόν, ἐφ' ὅσον ὁ καινὸς πνευματικὸς ναὸς, ὃν
 ὁ Ἰησοῦς ἀνεγείρει διὰ τὴν ἀνθρωπότητα, παρίστα-
 ται ὡς ὁ μετὰ τὴν κατάλυσιν τοῦ ἐν Ἱερουσαλήμ
 ναοῦ ἀνοικοδομηθησόμενος· διότι ἀπάσης τῆς ἰου-
 δαϊκῆς λατρείας συνδεομένης μετὰ τοῦ ναοῦ, ἔπε-
 ται ὅτι ἡ κατάλυσιν τοῦ ναοῦ συμβολικῶς ἀπεικό-
 νισε τὴν τοῦ ὄλου ἰουδαϊσμοῦ κατάλυσιν. Ἐχὼν δὲ
 ὁ Ἰησοῦς πλήρη πεποιθήσιν ὅτι δι' ἐκτουτοῦ ἀποκλει-
 στικῶς ἐμελλε ν' ἀνακκινισθῇ λαμπρότερος καὶ με-
 γαλοπρεπέστερος ὁ διὰ τῆς ἀσεβείας καὶ ἠθικῆς ἐξ-
 αχρειώσεως καταλυθεὶς ναὸς, προέβη εἰς τὸ μέσον
 ὡς ὁ ἀνακκινιστὴς, ὡς ὁ ἀρχιτέκτων τοῦ νέου οἰκο-
 δομήματος.

Πρὸς εὐχερύτερον δὲ κατάληψιν τοῦ πράγματος,
 ἀνάγκη νὰ προσδιορίσωμεν τὸν πρὸς ὃν ὄρον τῶν
 τάσεων καὶ ἐνεργειῶν τοῦ Ἰησοῦ, ἀπέναντι τοῦ ἰου-
 δαϊκοῦ Πνεύματος· οὐκ ἦλθον, λέγει καταλύσαι
 τὸν Νόμον, ἀλλὰ πληρῶσαι (Ματ. 5'. 17). Τῆς ῥή-
 σεως ταύτης ἡ ἀλήθεια ἐννοια διευκρινεῖται ἐκ τῆς
 πρὸς τὴν Συμακρείτιν ὑπ' αὐτοῦ δοθείσης ἀπαντή-
 σεως, ὅτι τὸν ἠρώτησε περὶ τοῦ ἀληθινοῦ τόπου τῆς
 τοῦ θεοῦ προσκυνήσεως. Γύνοι, λέγει, πιστευσόν-
 μοι ὅτι ἔρχεται ὥρα, ὅτε οὔτε ἐν τῷ ὄρει τούτῳ
 οὔτε ἐν Ἱερουσαλήμοις προσκυρήσετε τῷ πατρὶ . . .
 Ἀλλ' ἔρχεται ὥρα καὶ νῦν ἐστίν, ὅτε οἱ ἀληθινοὶ
 προσκυνῆται προσκυνήσουσι τῷ Πατρὶ ἐν Πνεύ-
 ματι καὶ ἀληθείᾳ (κατὰ Ἰωάν. 4'. 21—23). Ἐκ
 τῶν περιουσιῶν τούτων καὶ ἄλλων πλείστον παρα-
 πλησίων προκύπτει ὅτι ἡ ἐνεργεῖα τοῦ Ἰησοῦ ἐνθ' ἦ-
 τον ἀρνητικῆ, διαλυτικῆ, ἦτο συνάμα καὶ θεμιουργ-
 γικῆ, συμπληρωματικῆ· διότι ὁ Μωσαϊκὸς νόμος ἦ-
 το μὲν οὕτως εἰπεῖν περίβλημα ἀρκούν ἐἰς τὴν ἰ-

ἰδιαιτέρην θεοκρατίαν τοῦ ἰουδαϊκοῦ ἔθνους, ἀλλ' ὑπὸ τὸν περιορισμένον αὐτοῦ τύπον ἐμπεριείχε τὴν ἀπόλυτον βούλησιν τοῦ Θεοῦ, τὸν αἰδίου νόμον τῆς καθολικῆς θεοκρατίας. Ἀλλὰ τὸ καθολικὸν τοῦτο καὶ αἰδίου, ἐνόσω ὑφίστατο ἐξωτερικῶς ὑπὸ τὴν μορφήν τοῦ ἰουδαϊκοῦ πολιτεύματος, δὲν ἠδύνατο ἀκόμη νὰ πληρωθῇ, νὰ λάβῃ τὴν ἐλευθέραν αὐτοῦ ἀνάπτυξιν. Ἀλλ' ὅ,τι ὁ Νόμος δὲν κατώρθωσε, τοῦτο πρῶτος ὁ Ἰησοῦς κατώρθωσε. Σχίσας τὸ παραπέτασμα τοῦ ναοῦ, ἀπεκάλυψε τὴν ἀλήθειαν ὀλοτελῆ καὶ καθαρὰν εἰς τὴν ἀνθρωπότητα. Ὅθεν ἡ κατάλυσις αὕτη τοῦ νόμου, ὅστις δύναται δι' αὐτοῦ νὰ θεωρηθῇ ὡς τὸ κώλυμα καὶ φραγμὸς, εἶναι ἀναπόσπαστος τῆς πληρώσεως. Διὰ τοῦ Ἰησοῦ ἡ δουλεία καὶ ὁ φόβος ἀπέναντι τοῦ ἐν τῷ καπνίζοντι ὕρει ἐπιφανέντος Κυρίου μετετέτραπη εἰς πνεῦμα νιοθεσίας, ἐν ᾧ κράζομεν Ἀβ-βά ὁ Πατήρ' καὶ αὐτὸ τὸ πνεῦμα συμμαρτυρεῖ τῷ πνεύματι ἡμῶν, ὅτι ἐσμὲν τέκνα Θεοῦ (Πρὸς Ῥωμ. II. 13—16). Δι' αὐτοῦ τὸ νεκρὸν γράμμα καὶ τὰ πεπηγότα σύμβολα ἀντικατέστησεν ἡ ζωοποίησις καὶ ἡ ἐλευθέρα τοῦ πνεύματος ἀνάπτυξις· δι' αὐτοῦ τέλος πάντων ὁ θεὸς τῆς ἐγνώστικότητος καὶ τῆς ἐκδικήσεως μετεμορφώθη εἰς θεὸν τῆς ἀγάπης καὶ τῆς χάριτος, καὶ ὁ θεὸς τοῦ Ἀβραάμ, τοῦ Ἰσαὰκ καὶ τοῦ Ἰακώβ, ὅστις ἦτον ἀποκλειστικὴ ἰδιοκτησία τοῦ ἰουδαϊκοῦ λαοῦ, ἐπεξετάθη εἰς θεὸν καὶ πατέρα ἀπάσης τῆς ἀνθρωπότητος. Ἀλλὰ τὰ σπέρματα τῆς νέας ταύτης διδασκαλίας ὁ Ἰησοῦς ἀνευρίσκων ἐν τῷ πλαισῷ νόμῳ, εὐαγγελίζεσθαι τὴν ἐνεργοποίησιν τῆς ἐν τούτῳ ὡς ἐν δυνάμει ἐνυπαρχούσης ὑψηλῆς ἐντολῆς, ἀγάπα τὸν θεὸν ἐξ ὅλης τῆς καρδίας σου καὶ τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτὸν· ἐπειδὴ ὅπου ἡ ἀγάπη αὕτη δεσπόζει τῆς ὅλης ζωῆς, ἐνταῦθα τελεσφορεῖ ὁ σκοπὸς ἐν προϋθέτο μὲν ὁ Ἰησοῦς, δὲν ἠδύνατο ὅμως καὶ νὰ πὸν φέρῃ εἰς πέρας· διότι ὤφειλε πρῶτον νὰ διαδοθῇ εἰς τὴν ἀνθρωπότητα νέα τις θεία ζωὴ, ἐκπηγάζουσα ἐκ τοῦ πνεύματος τῆς ἀγάπης, διότι ὁ νόμος δὲν εἶχεν ἀναπτυχθῆν ἐλευθέρως καὶ ἐντελῶς ἐνεκεν τῆς συνδέσεώς του μετὰ τῆς ἰδιαιτέρας πολιτικῆς θεοκρατίας τῶν Ἑβραίων καὶ τῶν ἀποκλειστικῶν ταύτης διατυπώσεων. Ἀλλὰ διὰ τοῦ Χριστοῦ ὁ νόμος ἐλύθη τούτων τῶν στενῶν ὁρίων, καὶ ἐφαρμοσθεῖς ἐπὶ τῆς ἀνθρωπότητος διὰ νέας ἰσχύος καὶ ἀκμῆς ἔλαβεν τὴν προσήκουσαν πλήρωσιν. Ὅθεν καὶ ὁ μέγας Ἀπόστολος, κατὰ βᾶθος ἐννοήσας τὴν σχέσιν τοῦ νόμου πρὸς τὸ Εὐαγγέλιον, διετύπωσε αὐτὴν ὡς ἐν κεφαλαίῳ εἰπὼν ὁ Νόμος παιδαγωγὸς ἡμῶν γέγονεν εἰς Χριστόν, ἵνα ἐκ πίστεως δικαιοθῶμεν. Ἐλθούσης δὲ τῆς πίστεως οὐκ ἔτι ὑπὸ παιδαγωγὸν ἐσμὲν. Πάντες γὰρ υἱοὶ Θεοῦ ἐστέ, διὰ τῆς πίστεως ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ (Γαλ. Γ'. 24—25).

Ὅθεν οὐδὲν θαυμαστὸν ἐὰν τὸν ἀναμορφωτὴν τοῦτον τῆς ἀνθρωπότητος, ὅστις διὰ τοῦ Εὐαγγελικοῦ τοῦ σπόρου ἐμελλε νὰ γονιμοποιήσῃ τὴν ἐκχερσωθεῖσαν διάνοισιν τοῦ ἀρχαίου κόσμου, καὶ νὰ καλλιεργήσῃ νέον φυτῶριον τῆς ἀγάπης, τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς ἰσότητος, ὅστις διὰ τῆς ζωηφόρου διδασκαλίας του ἐμελλε νὰ ἐπικρατήσῃ τὸν ἐκπεπτωκότα ἄνθρωπον εἰς τὸ ὕψος τῆς ἀρχικῆς του θεότητος, οὐδὲν θαυμαστὸν, λέγω, ἐὰν τὸν ἀναμορφωτὴν τοῦτον, καὶ τοὶ ἐλθόντα εἰς τὰ ἴδια, οἱ ἴδιοι αὐτὸν οὐ παρέλαβον, ἐὰν οἱ λογάδες τοῦ ἰουδαϊκοῦ ἔθνους, εἰθισμένοι ὄντες νὰ ἐκδέχωνται τὸν τύπον καὶ τὸ σύμβολον ὡς τὴν οὐσίαν καὶ τὴν ὅλην ἀλήθειαν, βρέως ἔφερον βλέποντες τὴν Ἰησοῦν ἐξελέγχοντα τὴν ἰδίαν αὐτῶν πώρωσιν καὶ παχυλότητα, ἐὰν ἐδυσχέραινον κατανοοῦντες ἀφραπαζόμενον ἀπὸ τῶν χειρῶν των τὸ κύρος, ὅπερ ἀνεκκλήτως ἐξήσκουν ὡς διερμηνεῖς τοῦ Μωσαϊκοῦ νόμου ἐπὶ τοῦ λαοῦ, προσδοκῶντος παρ' αὐτῶν τὴν σωτηρίαν του καὶ ἀπολύτρωσιν. Μετὰ πύσης δὲ πικρίας δὲν καταφέρεται συχνάκις ὁ Ἰησοῦς κατὰ τοῦ φαρισαϊσμοῦ, κατὰ τῶν πιεζόντων τὸ πνεῦμα κανονισμῶν των, κατὰ τῆς νεκρᾶς αὐτῶν διδασκαλίας καὶ κατὰ τῶν οὐτιδανῶν καὶ ἀγόνων φροντίδων των καὶ ἐνασχολήσεων; Ἴδου πόσον ἐντόνως ἐκφράζεται πρὸς τοὺς ἰουδαίους ἀποτεινόμενος.

« Εἰς τοὺς σαρκικοὺς ἀνθρώπους, οἳ οἱ ὑμεῖς ἐστε, » ὁ Θεὸς δὲν ἀποκαλύπτεται, οὔτε τὴν φωνὴν αὐτοῦ » ἤκούσατε πώποτε οὔτε τὴν μορφήν αὐτοῦ εἶδετε. » Διὰ τοῦτο δὲν δύνασθε νὰ ἐννοήσῃτε τὴν μαρτυρίαν τῶν ἱερῶν Γραφῶν. Τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ, ἐν » ὤφειλετε νὰ δεχθῆτε ἐκ τῶν Γραφῶν, δὲν ἔχετε » μένοντα ἐν ὑμῖν. Νομίζετε ὅτι ἐρευνῶντες τὰς » Γραφὰς εὐρίσκετε ἐν αὐταῖς ζωὴν αἰώνιον· καὶ ὅ- » μως ἡ ἐρευνά σας εἶναι νεκρά, καὶ ὅμως δὲν θέ- » λετε νὰ ἐλθῆτε πρὸς ἐκεῖνον, ὅστις μόνος δύναται » νὰ σᾶς τὴν χάριν. Ἐὰν ἐπιστεύετε εἰς τὸν Μωϋ- » σῆν οὐχὶ κατὰ γράμμα, ἀλλ' ἐν πνεύματι, ἠθέ- » λετε πιστεύειν εἰς ἐμέ. Ἀλλ' ἐὰν δὲν πιστεύητε » εἰς ὅσα ἐκεῖνος ἔγραψε, πῶς θέλετε πιστεύειν εἰς » τὰ ἐμὰ ῥήματα, ἅτινα ἐπὶ τοσοῦτον διαφέρουσι » τῶν ὑμετέρων διαλογισμῶν καὶ αἰσθημάτων; » (Εὐαγγ. κατὰ Ἰωάν. Ε'. 37. 38. 39. 46. 47.)

Ἐκτοτε λοιπὸν ὁ ἰουδαϊσμὸς καὶ ἡ ἐκπροσωποῦσα αὐτὸν φαρισαϊκὴ αἵρεσις κατεδίωκον τὸν Ἰησοῦν ὡς τὸν κινδυνωδέστατον ἀντίπαλον τοῦ ἰδίου αὐτῶν θρησκευματος, οὔτινος αἱ τελετουργικαὶ ἐξωτερικότητες, τὰ νομικὰ φορτία, καὶ οἱ εἰς τὸν ἄνθρωπον ἐπιβαλλόμενοι περιορισμοὶ δὲν ἠδύναντο ν' ἀνθέξωσιν εἰς τὸ ἀνατέλλον χριστιανικὸν πνεῦμα τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς καθολικότητος. Ἐκτοτε τὸ συνέδριον τῶν Γραμματέων καὶ Φαρισαίων ἤρξατο νὰ τὸν

φθονῆ, νὰ τὴν μιτῶ, καὶ νὰ ἐπιβουλεύηται τὴν ἀτομικὴν αὐτοῦ ὑπερξίν, διότι δὲν ἐναπολείπετο αὐτοῖς ἄλλο μέσον τοῦ νὰ διατηρήσωσι τὴν ἰδίαν αὐτῶν ἰσχὺν καὶ ἐπιρροίαν κατὰ τῆς ὁσημέραι ἐπὶ τὰ πρόσω προβαινούσης πνευματικῆς ἐκείνου δυνάμεως, εἰ μὴ θέτοντες πέραν διὰ τῆς ἐξωτερικῆς βίας εἰς τὸ στάδιον τῆς ἐνεργείας του. Διὸ καὶ ἀπέστειλαν τὸ πρῶτον οἱ Φαρισαῖοι καὶ οἱ ἀρχιερεῖς τοὺς ὑπέρετας των ἵνα πιάσωσιν αὐτόν. Καθ' ἣν περίπτωσιν ὁ Χριστὸς ἐνηνόησας τὰς μηχανορραφίας των διεκήρυξεν αὐτοῖς προφητικῶς: *Ἐτι μικρὸν χρόνον μεθ' ὑμῶν εἰμι, καὶ ὑπάγω πρὸς τὸν πατέρα μου. Ζητήσετέ με καὶ οὐχ εὕρησέτε· καὶ ὅπου εἰμί ἐγώ, ὑμεῖς οὐ δύνασθε εἰλθεῖν* (κατὰ Ἰωάν. Ζ'. 23—24) ἢ ἐν ἄλλοις ῥήμασι, προκηρύττει τοῖς Ἰουδαίοις, ὅτι ἀποποιούμενοι νὰ ὠρεθῆθωσι τῆς διδασκαλίας του κατὰ τὸν βραχὺν τοῦτον χρόνον, θέλουσι καταντήσασιν εἰς στενοχωρίαν καὶ ἀνάγκην, ἧς αὐτοὶ ἔσονται παρὰ τῆς. Τότε μεταμελόμενοι θέλουσι ζητεῖν τὸν σωτήρα, τὸν λυτρωτήν, πλὴν εἰς μάτην· διότι τὸν σώσοντα αὐτοὺς ἐκ τῆς ἀνάγκης δὲν θέλουσιν εὕρειν, ἐπειδὴ δὲν θέλουσι δυνήθην νὰ συγκοινωνήσωσι μετὰ τοῦ ἐν τῷ οὐρανῷ ὑψωθέντος. Ἐνθα ἀναμνησκόμεθα τὰ παρὰ τοῦ Σωκράτους εἰς παραπλησίαν παρίστασιν ἐν τῇ ἀπολογία αὐτοῦ ῥηθέντα πρὸς τοὺς Ἀθηναίους. « Ἐὰν θανατώσῃτε ἐμὲ, λέγει, δὲν θέλετε εὕρειν εὐκόλως ἄλλον τοιοῦτον ἀπεσταλμένον παρὰ τοῦ θεοῦ εἰς τὴν πόλιν ἵνα προνοῆται περὶ τῆς σωτηρίας σας, καὶ παροτρύνῃ ἕνα ἕκαστον ὑμῶν εἰς τὴν τῆς ἀρετῆς ἐπιμέλειαν. »

Ἐν τοσούτῳ δὲ ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον κρατυνόμενης τῆς ἐπιρροίας καὶ ἰσχύος τοῦ Ἰησοῦ, καὶ πλείστων ὄσων ἀδιαλείπτως προσερχομένων εἰς τὴν διδασκαλίαν του καὶ ἀναγνωρίζοντων αὐτόν ὡς τὸν Μεσσίαν, τὸ κόμμη τῶν Φαρισαίων ἀπεφάσισαν ὅπως λαμβάνοντες κατ' αὐτοῦ δραστηκὰ μέτρα τὸν καταδικάσωσιν εἰς θάνατον. Καὶ πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον διεβουλεύθησαν νὰ τὸν χαρακτηρίσωσι δῆθεν, ὑπὸ τὸ πρόσχημα τῆς κοινῆς ἀσφαλείας καὶ τάξεως, ὡς πολιτικὸν ταραξίαν μελετώντα νὰ σφετερισθῇ τὴν ὑπερτάτην ἐξουσίαν. *Ἐὰν τὸν ἀφήσωμεν νὰ προχωρῇ οὕτω, πάντες θέλουσι πιστεύσειν εἰς αὐτόν, ὁ λαὸς θέλει τὸν ἐκλέξαι Βασιλέα, καὶ οἱ Ῥωμαῖοι ὠφελούμενοι ἐκ τούτου θέλουσιν ἀγαπίσειν καὶ τὸν τόπον καὶ τὸ ἔθνος μας* (κατὰ Ἰωάν. ΙΑ'. 48). Ὅθεν ὡς ἐν τῇ δίκῃ τοῦ Σωκράτους τὰ δύο κοινωνικὰ στοιχεῖα συνκρίσθησαν κατ' αὐτοῦ, τὸ θρησκευτικὸν καὶ τὸ πολιτικὸν, οὕτω καὶ εἰς τὰς κατὰ τοῦ Χριστοῦ ἐξουθενώσεως σκευωρῆς συνκινήθησαν τὰ δύο κόμμητα, καὶ τοὶ πρὸς ἄλληλα ἐχθρῶς διακείμενα, τὸ φαρισσαϊκὸν, ὑπερ κατ' ἐξοχὴν ἐνδιεξέρετο ὑπὲρ τῆς θρησκείας, καὶ τὸ τῶν Ἰερω-

δικων, ὅπερ ἠλάυνετο μᾶλλον ὑπὸ πολιτικοῦ ἢ θρησκευτικοῦ ἐνδιαφέροντος, καταβάλλον πᾶσαν προσπάθειαν ὅπως μὴ διαταραχθῇ ἡ κοινὴ ἡσυχία ἀναρρομένης στάσεως κατὰ τῆς τῶν Ῥωμαίων κυριαρχίας. Ἄλλ' ἀμφοτέροι οὗτοι οἱ ἐνθερμοὶ ζήλωταί τῆς παγκοσμίου ἀναπλάσεως, ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου καὶ ὁ υἱὸς τῆς μαίας, πληρέστατα συνειδότες τὴν ἀλήθειαν καὶ τὴν δικαιοσύνην τοῦ ἀγῶνός των, ὑπέστησαν τὴν καταδίκην με ἀπραχδειγμάτιστον καρτεροψυχίαν καὶ αὐταπάρνησιν, καὶ κατ' οὐδένα τρόπον, ἀντὶ οὐδενὸς ὄρου ἐπροτίμησαν ἢ ἀποφύγασιν τὸν θάνατον, ὃν ἐπέβαλλεν αὐτοῖς ἡ ἀδυσώπητος φορὰ τῶν πραγμάτων καὶ ἡ τραγικὴ ἀνάγκη τῶν περιστάσεων. Ἀμφοτέροι μετὰ θαυμαστῆς ὁσῆς ἀταραξίας καὶ σταθερότητος προσήνεγκον ἑαυτοὺς ὀλοκαύτωμα εἰς τὴν ἀγιότητα τῶν ἀρχῶν των καὶ πεποιθήσεων, αἵτινες ἐπισφραγισθεῖσαι διὰ τῆς ἐπιχύσεως τοῦ ἰδίου αὐτῶν αἵματος ἀπελύθησαν ἀπὸ τῶν στενῶν ὀρίων τῆς ἀτομικότητος, καὶ καθολικευθεῖσαι κατέστησαν κοινὸν καὶ αἰδίου κατῆμα τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος. Ἐν ἐνὶ δὲ λόγῳ πρὸς ἀμφοτέρους ὁ θάνατος δὲν ἦτο κυρίως εἰπεῖν θάνατος, ἀλλ' αὐτόχρημα μετὰστασις εἰς τὴν αἰωνίαν ὑπερξίν, ἐπιζῶντας ἐν τῇ διανοίᾳ οὐχὶ μόνον δεδομένου τινὸς ἔθνους ἢ λαοῦ, ἀλλ' ἀπασῶν τῶν διὰ τῆς πορείας τοῦ ἐξευγενισμοῦ καὶ τῆς ἐκπολιτεύσεως διερχομένων διαδοχικῶν γενεῶν τῆς ἀνθρωπότητος. Καὶ ἡ μαρτυρία ἐκείνη, ἧτις ὑπὲρ τοῦ Σωκράτους ἐξέρχεται ἐκ τοῦ στόματος τοῦ ὑπέρετου τῶν ἑνδεκα, ὅστις ἀναγγέλλων αὐτῷ ὅτι εἶναι ὥρα νὰ πῆ τὸ κῶνειον ἀνεστῶν, ὃ Σώκρατες, ἐγὼ εἰς τοῦτο τὸ διάστημα τοῦ καιροῦ σὲ ἐγνώρισα ἄνδρα γενναϊώτατον καὶ πρῶτατον καὶ ἀριστότατον κατὰ καιροὺς ἐλθόντων ἐνταῦθα εἰς τὸ δεσμωτήριον, ἢ αὐτὴ αὐτῆ μαρτυρία καὶ ὑπὲρ τοῦ Ἰησοῦ ἐξέρχεται ἐκ τοῦ στόματος τοῦ ἑκατοντάρχου καὶ τῶν φυλασσόντων αὐτὸν στρατιωτῶν· *ἀληθῶς θεοῦ υἱὸς ἦν οὗτος* (Ματ. ΚΖ'. 54).

Ἄλλ' ὅ, τί κατ' ἐξοχὴν ἐφελκύει τὴν προσοχὴν μας εἰς τὴν ἀντιπραθήσειν ταύτην τῶν τελευταίων σκηνῶν τοῦ βίου τῶν δύο τούτων ἡρώων, εἶναι ἡ πρὸ τοῦ θανάτου των ὑψηλὴ διδασκαλίαν καὶ διαθήκη, ἣν ἑκάτερος κατέλιπεν εἰς τοὺς μαθητάς του καὶ δι' αὐτῶν εἰς τὸν κόσμον τὸν ἅπαντα. Ὁ Σωκράτης, ὅπως εἰς τὸ θεῖον ἀφωσιωμένος καὶ ὑπὸ βαθυτάτης θρησκευτικότητος κατεχόμενος, ἐκδηλοῖ ἐν τῷ διαλόγῳ τοῦ Φαίδωνος τὰ εὐσεβῆ του φρονήματα καὶ διὰ πλείστων ἄλλων ῥήσεων καὶ διὰ τῆς ἐμφαντικῆς ταύτης περικοπῆς, ὅτι οἱ θεοὶ εἶναι οἱ ἐπιστάται ἡμῶν, καὶ ὅτι ἡμεῖς εἴμεθα ἐν τῶν κατημάτων τῶν ἀνηκόντων εἰς ἐκείνους, ἐπομένως δὲ ὁ φρόνιμος ἄνθρωπος χωρὶς τὸ θέλημα τοῦ θεοῦ δὲν πρέπει νὰ πολὺν ἑαυτὸν τῆς ἐπιστάσεως ἐκείνων, οἵτινες εἶναι

ἐπιστάται ἄριστοι· διαλέγεται περὶ ψυχῆς, φέρει μακρὰν σειράν ἐπιχειρημάτων πρὸς ἀποδείξιν τῆς ἀθανασίας τῆς ἐξάγων ἐντεῖθεν τὴν ἀνάγκην τοῦ νὰ ἐπιμελώμεθα αὐτῆς οὐ μόνον ὑπὲρ τοῦ χρόνου τούτου ἐν κελούμεν ζωῆν, ἀλλ' ὑπὲρ τοῦ παντός, διότι ἀθανάτου οὐσίας τῆς ψυχῆς οὐδεμία ἄλλη ἀποφυγὴ τῶν κακῶν ἐναπολείπεται εἰς αὐτὴν οὐδὲ σωτηρία, πλὴν τοῦ νὰ διαμυρφωθῆ ὅσον ἐνεστὶν ἀρίστη καὶ φρονιμωτάτη, καὶ ἀποπειράται ὕπως διασκεδάσῃ τοὺς διαταγμούς τῶν μαθητῶν τοῦ καὶ ἀναβιβάσῃ εἰς τὸ ὕψος τῶν ἰδίων του θεωριῶν αὐτοῦς ἀδυνατοῦντας νὰ συμμερισθῶσι πληρέστατα τὰ αἰσθήματα τοῦ διδασκάλου των καὶ δοξάζοντάς ὅτι ὁ Σωκράτης ἐμελλε νὰ φοβῆται τὸν θάνατον ὡς οἱ κοινοὶ ἄνθρωποι, ὥστε αὐτὸς μετ' ἤρεμον γέλωτα λέγει πρὸς αὐτούς· Βέβαια, ὦ Συμμία, δυσκόλως δύναμαι νὰ καταπέισω τοὺς ἄλλους ἄνθρώπους ὅτι τὴν παροῦσάν μου τύχην δὲν θεωρῶ ὡς συμφορὰν, ἀφοῦ μηδὲ σὰς δύναμαι νὰ πείσω, ἀλλὰ φοβεῖσθε μήπως τώρα μᾶλλον δυσκινηστέω ἢ κατὰ τὸν παρελθόντα μου βίον. Καὶ πάλιν πρὸς τὸν Κρίτωνα ἐρωτήσαντα αὐτὸν κατὰ τίνα τρόπον νὰ τὸν θάψῃ, γελάσας ἡσυχῆ καὶ ἀποβλέψας πρὸς τοὺς ἄλλους μαθητάς, δὲν πείθω, εἶπεν, ὦ ἄνδρες, τοῦτον τὸν Κρίτωνα, ὅτι ἐγὼ εἶμαι οὗτος ὁ Σωκράτης ὅστις τώρα συνδιαλέγομαι μετ' ὑμῶν καὶ διατάττω ἕκαστα τῶν λεγομένων, ἀλλὰ πιστεύει ὅτι εἶμαι ἐκεῖνος, ὃν θέλει ἰδεῖν ὀλίγον ὕστερον νεκρὸν, καὶ διὰ τοῦτο μ' ἐρωτᾷ πῶς νὰ μεθ' ἰθὺς. Ὅτι δὲ ἐγὼ ἀπὸ πολλῆς ὥρας ἀγωνίζομαι ν' ἀποδείξω ὅτι, ἀφοῦ πῶς τὸ φάρμακον, δὲν θέλω μείνειν πλέον παρ' ὑμῖν, ἀλλὰ θέλω ἀπέλθαι εἰς τινὰ τόπον μακάρων, ταῦτα νομίζει ὅτι τὰ λέγω εἰς μάτην παραμυθούμενος ἅμα μὲν ὑμᾶς ἅμα δ' ἑμαυτὸν. Καὶ ἐπὶ τέλους δὲ ὅτε ὁ Κρίτων τὸν ἠρώτησε, τί παραγγέλλει εἰς αὐτούς περὶ τῶν πικίδων τοῦ ἡεῖ ἄλλο πράττοντες ἤθελον τὸν εὐχαριστήσασιν, ἀποκρίνεται· οὐδὲν ἕτερον εἰμὴ ὅτι πάντοτε σὰς παραγγέλλω· ἔάν ἐπιμελήσθε τὸν ἑαυτὸν σας, ὅτι καὶ ἂν πράττητε θὰ τὸ πράττετε εὐχαρίστως καὶ εἰς ἐμὲ, καὶ τοὺς ἐδικούς μου καὶ τὸν ἑαυτὸν σας, καὶ ἔάν ἐπὶ τοῦ παρόντος δὲν μοι τὸ ὑποσχεθῆτε ἀπειναντίας ὅμως, ἔάν ἀμελήτε τὸν ἑαυτὸν σας καὶ δὲν θέλητε νὰ ζῆτε ἀκολουθοῦντες τρόπον τινὰ τὰ ἴχνη τῶν νῦν καὶ τῶν πρότερον παραγγελιῶν μου, καὶ ἔάν ἐπὶ τοῦ παρόντος ὑποσχεθῆτε πολλὰ καὶ μετ' ὄρκου, οὐδὲν ὄφελος θέλει προκύψει.

Καὶ ὁ Ἰησοῦς δὲ, ὡς ὁ Σωκράτης, πρὸ τοῦ ἀποχωρισμοῦ του ἐμφαίνει διὰ τῶν λόγων του τὴν ὑβρίαν γαλήνην τῆς ψυχῆς του, ἐκφορᾷ πᾶν εἴτι ὑψηλὸν καὶ ἐξοχὸν δύναται νὰ ἐγγαράξῃ εἰς τὰς καρδίας τῶν μαθητῶν του, καὶ μεταδίδει αὐτοῖς τὴν ἀκλόνητον πεποίθησιν τῆς αἰωνίου ἀσθάρτου ζωῆς,

τὴν κατισχύουσιν κατὰ παντὸς ἰδιοτελοῦς ὑπολογισμοῦ, κατὰ παντὸς φόβου τοῦ θανάτου. Ὁ Ἰησοῦς τὰς ἐντολάς μου, λέγει, καὶ τηρῶν αὐτὰς ἐκτελεῖ· ἔστιν ὁ ἀγαπῶν με, ὁ δὲ ἀγαπῶν με ἀγαπηθήσεται ὑπὸ τοῦ πατρὸς μου, καὶ ἐγὼ ἀγαπήσω αὐτὸν, καὶ πρὸς αὐτὸν ἐλευσόμεθα, καὶ μοιῆν παρ' αὐτῶ ποιήσωμεν· ὁ μὴ ἀγαπῶν με, τοὺς λόγους μου οὐ τηρεῖ (Εὐαγγ. κατὰ Ἰωάν. 21. 23).

Ἐπειδὴ δὲ οἱ μαθηταὶ του, ὡς οἱ τοῦ Σωκράτους, ἀδυνατοῦσι πολλάκις νὰ εἰσδύσωσιν εἰς τὰ βάθη τῶν ἐννοιῶν του περιπίπτοντες εἰς παχυλὰς παραστάσεις καὶ ἀλλοκότους παρεννοήσεις, ἐκθέτει αὐτοῖς τὰς διδασκαλίας του ὑπὸ διαφόρους μορφὰς καὶ κατὰ πολυειδεῖς τρόπους, ὕπως χειραγωγῆσθαι αὐτοὺς, διὰ τῶν ἐν τῇ διανοίᾳ των προσχηματισθεῖσιν προκαταλήψεων εἰς τὸ ἀληθὲς ἐκείνων σημαίνοντες, ὕπως ἐθίσῃ αὐτοὺς εἰς τὴν παραδοχὴν τῶν θείων του παραγγελιῶν ἄνευ ἐξωτερικῶν συμβόλων καὶ αἰσθητικῶν ἐντυπώσεων, καὶ οὕτω προκαταρτίσας αὐτοὺς πληρώσῃ τὴν καρδίαν των ἀπὸ τῆς θαρραλέας ἐκείνης ἐνεργότητος, ἥτις ἀναγκαίως προαπηγεῖτο πρὸς αὐστηρὰν ἐκπλήρωσιν τῆς ὑψηλῆς ἀποστολῆς των, ἀπέναντι τῶν ἐπιχειμένων αὐτοῖς ἀπεχθειῶν καὶ ἀντιδράσεων, ἀπέναντι τῶν ἐπαπειλούντων αὐτοὺς μαρτυριῶν καὶ κακώσεων. Ὅθεν εἰπόντος τοῦ Ἰησοῦ εἰς τοὺς μαθητάς του, ὅπου ἐγὼ ὑπάγω οἴδατε, καὶ τὴν ὁδὸν οἴδατε ὁ Θωμᾶς ὅστις δὲν ἐπίστευεν εἰμὴ ὅτι ὑπέπιπτεν εἰς τὰς αἰσθήσεις του, Κύριε, ἀποκρίνεται, οὐκ οἶδαμεν ποῦ ὑπάγεις καὶ πῶς δύναμεθα τὴν ὁδὸν εἰδεῖναι. Πρὸς λύσιν τῆς ἀπορίας του ταύτης ὁ Ἰησοῦς ἀντιστρέφων τὴν τάξιν τῶν ὕμων, ἀπαντᾷ ἔάν ἐγινώσκετε τὴν ὁδὸν, ἐγινώσκετε καὶ τὸ ποῦ. Ἐγὼ γὰρ εἶμι ἡ ὁδὸς, καὶ ἡ ἀλήθεια καὶ ἡ ζωὴ· ἐφ' ὅσον οἱ ἄνθρωποι ἐκ τῆς πρὸς αὐτὸν θείας συγκοινωνίας δέχονται τὴν ἀλήθειαν καὶ διὰ τούτου τοῦ μέσου συγκοινωνοῦσι καὶ πρὸς τὸν πατέρα. Ὁ γινώσκων λοιπὸν αὐτὸν γινώσκει καὶ τὸν πατέρα, καὶ ἐκ τῆς μετ' αὐτοῦ ἀναστροφῆς βλέπουσι καὶ γινώσκουσι τὸν πατέρα. Ἀλλ' ὁ Φίλιππος κρίνων τὰ πράγματα ὑπὸ αἰσθητικὴν ἀπόψιν, ὡς ὁ Θωμᾶς καὶ οἱ λοιποὶ μαθηταί, καὶ ἀποβλέπων εἰς αἰσθητικὴν τινὰ Θεοφάνειαν, δειξόν ἡμῖν, λέγει, τὸν πατέρα καὶ ἀρκεῖ ἡμῖν. Ἐνταῦθα ὁ Ἰησοῦς ὠφελούμενος ἐκ ταύτης τῆς παρεννοήσεως τοῦ Φιλίππου δράττεται τῆς εὐκαιρίας ὕπως πανύστατον ἐγγαράξῃ εἰς τὰς καρδίας τῶν μαθητῶν του τὴν ἀλήθειαν ταύτην, ὅτι ὁ ἑώρακὼς αὐτὸν ἐν πνεύματι ἑώρακε τὸν πατέρα· οὐ πιστεύεις ὅτι ἐγὼ ἐν τῷ πατρὶ, καὶ ὁ πατὴρ ἐν ἐμοί· ἔστιν ἀποκαλυπτόμενος διὰ τῶν ῥημάτων καὶ τῶν ἔργων του; Καὶ ἐπὶ τέλους δὲ, καθὼς ὁ Σωκράτης ἐνώ ἔπινε τὸ κώνειον, βλέπων τοὺς μαθητάς του κλαίοντάς καὶ ὀδυρομένους διότι

ἀληθῶς ἐπίστευον ὅτι θὰ διαγράφωσιν ὄφρανοι τὸν μετὰ ταῦτα βίον στεργθέντες ὡσπερ πατέρες, ἐνθάρρυναι αὐτοὺς λέγων ὅτι τοιοῦτοι ὄδυμοι καὶ θρήνοι ἂ μὴ ζώουσιν εἰς τὰς γυναικας, καὶ ὅτι πρέπει νὰ ἡσυχάζωσιν ἀναλογιζόμενοι ὅτι μετ' ὀλίγον τὸ σῶμά τοι ἐκφέρεται καὶ κατορύττεται, ὁ Σωκράτης ὅμως ζῆ ἐνδιατρίβων εἰς μακάρων τινὰς εὐδαιμονίας· οὕτω καὶ ὁ Ἰησοῦς, περηγορῶν τοὺς μαθητάς του λυπούμενους διὰ τὸν ἀποχωρισμὸν του, μὴ ταρασάσθω, λέγει, ὑμῶν ἢ καρδία· πιστεύετε εἰς τὸν Θεόν, καὶ εἰς ἐμὲ πιστεύετε· πορεύομαι ἕτοιμάσαι τόπον ὑμῖν, καὶ πάλιν ἔρχομαι καὶ παραλήξομαι ἐμας πρὸς ἑμᾶς· ἵνα ὅπου εἶμι ἐγὼ καὶ ὑμεῖς ἦτε. Οὐκ ἀφήσω ὑμᾶς ὄφρανοὺς· ἔρχομαι πρὸς ὑμᾶς. Τί δὲ ὑπαινίττεται διὰ ταύτης τῆς πρὸς τὸν πατέρα πορεύσεώς του, δι' ἣν οἱ μαθηταὶ ἐπληροῦντο θλίψεως, παρακατιῶν διασπαρίζουσι εὐκρινέστερον δύο τινὰ διερμηνεύων, πρῶτον μὲν ὅτι ἡ πρὸς αὐτὸν σχέσις των θέλει διατηρεῖσθαι καὶ εἰς τὸ ἐξῆς, οἷα ἦν καὶ ὅτε ἐν τῷ κόσμῳ ἐπεδήμει, μετὰ ταύτην μόνην τὴν διακροῶν ὅτι ἡ μέχρι τοῦ νῦν ἐπικρατοῦσα μετ' αὐτοῦ ἐξωτερικὴ σύνδεσις καὶ αἰσθητικὴ ἐξάρτησις θέλει μετατραπῆν εἰς πνευματικὴν καὶ ἐνδόμυχον, δεύτερον δὲ, ὅτι ὀφείλουσι νὰ φέρωσι πολὺν καρπὸν, ἀλλ' αἰεποτε κοινωνοῦντες τοῦ ἀγίου του πνεύματος καὶ μένοντες ἐν αὐτῷ, ὡς τὸ κλῆμα, λέγει, οὐ δύναται καρπὸν φέρειν ἀφ' ἑαυτοῦ, ἰὰν μὴ μείνη ἐν τῇ ἀμπέλω· οὕτως οὐδὲ ὑμεῖς, ἰὰν μὴ ἐν ἐμοὶ μείνητε.

Ἀλλὰ πρὶν ἢ περάνωμεν τὴν πραγματείαν ταύτην, ἀνάγκη νὰ ἐπαναλάβωμεν ἕτι καὶ ἐν ἀρχῇ ἀκροθιγῶς πως ὑπεδηλώσωμεν, ὅτι ἐντὸς μόνων τῶν ὀρίων τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως ἐπιτρέπεται εἰς τὴν διάνοιαν ν' ἀντιπαραθέσῃ τὸν θεάνθρωπον Ἰησοῦν πρὸς τὸν φιλόσοφον Σωκράτη· ἐφ' ὅσον ἐπέκεινα τῶν ὀρίων τούτων οἰαδῆποτε ἀπόπειρα ἀντιπαραθέσεως ὑπερβάνουσα τὴν ἀνθρωπίνην γνῶσιν ἐξελέγγετα βέβηλος ἢ μάλλον εἰπεῖν γελοιώδης καὶ ἀλλόκοτος· διότι ἐκτὸς τῶν προεκτεθέντων χαρακτηριστικῶν τοῦ Ἰησοῦ, ὑπάρχουσι καὶ ἄλλα μυρία προσόντα ὑπέριτερα παντὸς προσδιορισμοῦ καὶ ἐπιχαρακτηρίσεως, ἄρρητα καὶ ἀδιερμήνευτα, καθὸ ἀνήκοντα εἰς τὴν ὑπεράνθρωπον αὐτοῦ φύσιν, εἰς τὴν θεϊκὴν του δύναμιν, ἐπομένως δὲ ἄλλως δὲν δύνανται νὰ ἐποπτευθῶσιν εἰμὴ διὰ τῶν ὀμμάτων ἀνυποκρίτου καὶ ζωηρᾶς πίστεως· ἐνώπιον ταύτης ὁ βίος τοῦ Ἰησοῦ πηρίστατα ὡς ἐνόησε συμπαγῆς καὶ εὐρύθμος, ὡς ἐντελής ἀρμονία τοῦ ἰδανικοῦ καὶ τοῦ πραγματικοῦ κατ' ἀντίθεσιν οἰαδῆποτε ἄλλης προσωπικότητος, ἥτις ὅσονδῆποτε καὶ ἂν ὑποτεθῇ ἡρωϊκῇ, ὅσονδῆποτε καὶ ἂν ἐμφορῆται ὑπὸ ὑψηλῶν διανοημάτων, θεωρουμένη ὅμως ἐκ τοῦ σύνεγγυς δείκνυται ἀνεπρκῆς, ἔχουσα καὶ αὐτὴ τὰ ἰλλείμματα καὶ τὰς ἀτελείας

τῆς ἀπεναντίας ἢ προσωπικότητος τοῦ Ἰησοῦ ἐμφανίζεται παντοῦ καὶ πάντοτε ἀρτία καὶ πλήρης, βρῦουσα ἀενάως ὕδωρ ζωῆς καὶ ἀλλόμενον, ὅστις ἐκ τῆς θεϊκῆς του ταύτης ζωῆς τεκμηριούται ὡς ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ, ὡς ὁ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ προωρισμένος εἰς σωτηρίαν καὶ ἀνάστασιν τῆς ἀνθρωπότητος. Ἐπομένως ἡ ἐμφάνισις αὐτοῦ εἶναι γεγονός· μοναδικόν, ὑπερφύε· καὶ ἔκτακτον, εἶναι ἀπκράμιλλον μὴ δυνάμενον νὰ πηράβληθῇ πρὸς ἕτερόν τι, εἰμὴ αὐτὸ πρὸς ἑαυτό. Καὶ τῶνόντι, τὸν θεῖον Λόγον ἐν προκλήθῃνθη ὁ Σωκράτης καὶ προδιετύπωσεν ὁ μαθητῆς αὐτοῦ Πλάτων, τὸν βλέπει· ἐνσεσαρκωμένον εἰς τὸν Ἰησοῦν· διότι πᾶσα διδασκαλία του, πᾶσα πηρῆς, πᾶν σημείον, πᾶν νεῦμά του εἶναι ἐξωτερικεῖσι τῆς ἐν αὐτῷ ἐνυπαρχούσης θεϊκῆς δυνάμεως· διότι τὰ δύο ἄκρα τοῦ ἐγκοσμίου βίου του, ἡ γέννησις καὶ ἡ μετᾶστασις αὐτοῦ, συνέχονται. ἡ μὲν μετὰ τῶν ἐναγωνίων πόθων καὶ προσδοκιῶν ἀπκῶν τῶν προγενεστερῶν ἐποχῶν, ἡ δὲ μετὰ τῆς ὀσμῆρι ἐπεκτεινομένης πνευματικῆς παλιγγενεσίας τῆς ἀνθρωπότητος· καὶ διότι ἐπὶ τέλους κατὰ τὴν βραχεῖαν μετὰ τῶν δύο τούτων ἄκρων περίοδον τοῦ βίου του δὲν διδάσκει ἀπλῶς ὄρισμένον τι ἡθικὸν σύστημα, δὲν ἐγκαθιδρύει σύνολόν τι θεησκευτικῶν θεσμοθεσιῶν, δὲν δογματολογεῖ, ἀλλὰ μεταδίδει ἡλεκτρικῶς τὴν κίνησιν τῆς ἐσωτερικῆς ζωῆς, δεικνύει τὸν Θεὸν ἐνοικοῦντα καὶ ἐμπεριπατοῦντα ἐν τῷ ἀνθρώπῳ καὶ ἀποκάλυπτει ἐκεῖνο ὅπερ οὐδεὶς πρὸ αὐτοῦ ἐγίνωσκε, τὴν ἄπειρον τῆς ψυχῆς δύναμιν.

Ἄς μὴ ματαιοπονῶμεν λοιπὸν πηδῶντες ὑπὲρ τὰ ἐσκυμμένα καὶ ἀποπειρώμενοι νὰ ἐννοήσωμεν τὸν ἀκπτάληπτον, καὶ νὰ ἐμπεριλάβωμεν διὰ λογικῶν ἐπιχειρημάτων ἐντὸς τῆς πεπερασμένης ἡμῶν διανοίας τὸν ἀχώρητον, τὸν ἄπειρον, ἀλλ' ἐπαρκούμενοι εἰς ἄτι μόνον εἶναι ἡμῖν ἐφικτὸν ἄς τὸν αἰσθανώμεθα· πλὴν διὰ νὰ τὸν αἰσθανώμεθα, ὀφείλομεν νὰ κλίνωμεν γόνυ ἐνώπιόν του, νὰ τὸν πιστεύωμεν καὶ νὰ τὸν ἀγαπῶμεν, ἐπικαλούμενοι μετὰ καρδίας συντετριμμένης καὶ τεταπεινωμένης τὸ ὄνομα αὐτοῦ, τὸ ὑπὲρ πᾶν ὄνομα, ἵνα δώῃ ἡμῖν πνεῦμα σοφίας καὶ χάριτος, οὗ τινος ἀπόντος ναὶ μὲν δύνανται νὰ συλλέγωνται ἐκ τοῦ εὐθλοῦς δένδρου τοῦ χριστιανισμοῦ ἄφθονα βλαστήματα θεησκευτικῶν, ἡθικῶν καὶ κοινωνικῶν ἀληθειῶν, ἀλλὰ μεμαρμασμένα καὶ ἀνούσια, ἐφ' ὅσον ἐκκλῶνται ἐκ τῆς ρίζης ἐκείνης, ἥτις παρέχει αὐτοῖς τὸν χυμὸν καὶ τὴν ποιότητα, ἐφ' ὅσον βιαίως ἀποσπῶνται ἐκ τῆς ζωογόνου ἐκείνης δυνάμεως, ἥτις δὲν συνίσταται μόνον εἰς τὰς διδασκαλίαις καὶ τὰ πηρηγγέλματα, ἀλλ' εἰς τὸ σύνολον τῶν διανοημάτων, τῶν λόγων καὶ τῶν ἐνεργειῶν τῆς διὰ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἀποκαλυπτομένης θεότητος·

Κεφα.λ.ληνία τῆ 25 Νομβρίου 1855.